

*MÁTHÉ-FARKAS Zoltán*¹:

Elkallódó metaforák? – Az ószövetségi költői szövegek nyelvészeti-poétikai elemzésének haszna a teológiai interpretáció számára

Abstract. Are Metaphors Getting Lost? – The Usefulness of Linguistic-Poetic Analysis of Old Testament Poetic Texts for Theological Interpretation

This paper presents an interdisciplinary experiment. The core of the experiment is to examine the Hebrew poetic text of the Old Testament through a textual analysis of its textuality prior to theological interpretation and to ask why and which linguistic-literary solutions, i.e. poetic procedures, are used in the construction of meaning. On this basis, a research design can be created that asks how linguistic-poetic analysis can help in the exegesis of Old Testament poetic texts (or of any other textual genre). Poetics is about the production of meaning; all of our verbal utterances are made with some kind of poetics or speech strategy in mind – our communications are not formulated randomly. The linguistic analysis proposed here examines not only whether a word or phrase in a particular poetic text of the Hebrew Bible is written correctly or not but also the poetic role of that phrase, word, sentence, and grammatical or other structure in the larger textual unit (i.e. the poem) under study.

¹ Kolozsvár, 1976; PhD (ószövetségi írásmagyarázat – DRHE); MA (magyar és általános nyelvészet – BBTE); ref. lelkész: Székelykövesd; e-mail: szuryke@gmail.com.

Keywords: linguistic-poetic analysis, Walter Brueggemann, Robert Alter, trial metaphor, laboratory translation, metaphor, conceptual metaphor, background metaphor, context, Leningrad Codex, massorettes

Bevezetés

Jelen írásban arról az interdiszciplinaritáskísérletről kívánok szólni, melyet néhány tanulmányomban immár bemutattam, illetve szemléltettem.² A kísérlet mibenléte az, hogy az ószövetségi héber költői szöveget a teológiai interpretáció előtt a maga szövegi mivoltának megfelelő szövegelemzéssel akarja vizsgálni, a nyelvi-irodalmi megoldások, azaz poétikai eljárások miértjére kérdez rá a jelentésalkotás szempontjából.³ Ennek alapján az a kutatási terv állapítható meg, amely arra kérdez, hogy miként tud a nyelvészeti-poétikai elemzés⁴ segíteni az ószövetségi költői (de akár bármely más

² Ld. MÁTHÉ FARKAS Zoltán (2021b): A Jób 19 szövegének vizsgálata, In: *Collegium Doctorum*. 17. 1. 47–76.; uő (2022a): *A permetafora-modell alkalmazása az ószövetségi exegézisben: Jóbi szabadtásmetaforák kontextuális elemzése Walter Brueggemann hermeneutikai megközelítése nyomán*. Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság. (Eredeti változatában 2019-ben megvédett doktori értekezés.); uő (2022b): A sír atyám, a féreg anyám és nővérem. Egy Jób-könyvi metaforasor elemzése, In: *Collegium Doctorum*. 18. 2. 215–243; uő (2023b): *A kontextuális metaforalemezés módszerének egy kísérlete Jób könyvének két szövegrészlete alapján*. Nyelvtudományi magiszteri dolgozat, Babeş–Bolyai Tudományegyetem. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.11249.45929/1> (utolsó megtekintés: 2024. január 8.).

³ Ennek értelmében a héber bibliai szövegek nyelvészeti vizsgálata nemcsak a nyelvhelyességre figyel, hanem elsősorban a poétikára – miért éppen úgy fejezi ki mondanivalóját a szöveg, ahogyan azt látjuk?

⁴ A vizsgálat „nyelvészeti-poétikai”-ként való megnevezéséhez vö. SIMON Gábor (2018): Kognitív és/vagy nyelvészeti poétika, In: Domonkosi Ágnes – Simon Gábor (szerk.): *Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban. A 2016. május 11-én az Eszterházy Károly Főiskolán megrendezett műhelykonferencia anyaga*. Eger, Líceum Kiadó. 9–40. A kifejezés mintegy pleonazmusnak tekinthető, mögötte az a felismerés áll, hogy a poétika vagy szerzői-költői beszédstratégia elemzése magába foglalja a nyelvészetet is, mert a szöveg nyelvi-nyelvtani megformáltsága értelemszerűen része a jelentésalkotásnak, sőt Langacker szerint a nyelvtan „a világmegértés és -felfogás konceptuális apparátusának lényeges aspektusa” – ld. LANGACKER, Ronald W. (2008): *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford, Oxford University Press. 4.; vö. „a nyelvtan maga is egyfajta konceptualizációként tekinthető”; így KÖVECSÉS Zoltán – BENCZES Réka (2016): *Kognitív nyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

műnemhez tartozó) szövegek exegézisében. Szükségét látom ennek, mert ha a bibliakutatásra, azon belül pedig a szövegkritikára figyelünk, gyakorta látszik az, hogy a szövegek hitelességére vonatkozó vitákban a szerzői szándékot kutatva az irodalmi, poétikai eljárások figyelembevétele nélkül⁵ történnek döntések emendációkról.⁶ Az ószövetségi szövegek kutatását vizsgálva gyakran az esetlenség feltételezésére lehet gyanakodni akkor, amikor szövegátrendezés- vagy emendálásjavaslatok történnek, vagy eklektikus szövegmozaikok jönnek létre. Talán túl sokat akarunk belelátni az ókori bibliai szövegek poétikájába, az azokban megjelenő metaforizációba? Az ószövetségi

https://mersz-hu.web.bcucluj.ro:2443/dokumentum/kognitiv_nyelveszet__1 / (utolsó megtekintés dátuma: 2023. szeptember 20.), §I.1.4. A nyelv. (Jelen írásban a magyarul meg nem jelent szövegek idézésekor az én fordításaim olvashatóak.)

⁵ Erről szól Alternek keserű észrevétele is: „én minden tölem telhetőt megtettem azért, hogy érthetően fogalmazzak az átlagolvasó, vagy legalábbis a türelmes átlagolvasó számára, és azért, hogy ez az írás megszólítsa mindazokat, akik szeretik a költészetet. Sajnos a bibliakutatók ritkán tartoznak ebbe a kategóriába. A bibliai költészet minden részletre kiterjedő tudományos értelmezését kíséreltem meg itt [ti. a könyvben], amelynek során állandóan odafigyeltem a költői forma és a vízió vagy az érték közötti kapcsolatra. Az ilyenfajta vállalkozás azonban számos bibliakutatónak nem sokat mond, mivel a költői forma és a költői teljesítmény elsőrendű fontossága nem kap megfelelő helyet az ő Biblia-percepciójukban.” ALTER, Robert (2011): *A Biblia versművészete* (Eredeti címe: *The Art of Biblical Poetry*). Ford. Máthé-Farkas Zoltán. Kolozsvár, Exit Kiadó, 2013. 11. Vö. BRUEGGEMANN, Walter (2005): *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás* (Eredeti címe: *Theology of the Old Testament Testimony, Dispute, Advocacy*). Ford. Tunyogi Lehel. Kolozsvár, Exit Kiadó, 2012. 85. – Jelen tanulmány éppen a szöveg nyelvészeti-poétikai aspektusaira való odafigyelésnek a fontosságát hangsúlyozza. És idézhetjük tovább Altert: „...megjegyzem, hogy némely feltételezett szövegbeli következetlenség vagy rendellenesség tökéletesen érthetővé válik a bibliai poétika egyes általános (és általában figyelmen kívül hagyott) elveinek fényében. E kutatói kérdésekben jártas olvasók észre fogják venni, hogy néhány ponton figyelmesen kell mérlegelni az általam javasolt költői elemzést, még mielőtt a szövegjavítás szükségességére vonatkozó valamely döntés megszületne.” ALTER (2013), 16.

⁶ Szemléltetésként a Jób 29 makrostruktúrájára vonatkozóan említhető itt például de Wilde szövegátrendezése (1–10 + 21.23.22b + 22a + 24.25 + 11–20); WILDE, Arie de (1981): *Das Buch Hiob. Eingeleitet, übersetzt und erläutert*. Leiden, E. J. Brill. 280–281.; további hasonlókhöz ld. LUGT, Pieter van der (1995): *Rhetorical Criticism and the Poetry of the Book of Job*. Leiden, E. J. Brill. 330–331.; vö. Máthé-Farkas (2022a), 198–199. 198/760. jegyzet. A mikrostruktúrát illetően pedig ld. a Jób 29,14 áthajlással való fordításait alább.

héber költészet kutatói⁷ a jelentésalkotás-alakítás számos eljárását mutatják meg írásaikban, mindezek pedig azt igazolják, hogy nem túlzás akár a metaforizációra is jobban odafigyelni – valamiféle mából visszavetített fejlődésséma alapján távolról sem vitatható el a szellemi és esztétikai érzékenység az ókori alkotóktól (Hoffman).⁸

Megfontolandó Kövecses figyelmeztetése, miszerint figyelni kell arra, hogy költemények és a költői nyelvezet vizsgálata ne történjék az alkotótevékenység társadalmi-kulturális-személyes hátterének bármiféle figyelembevétele nélkül, másfelől azonban úgy szükséges a versművek szociális-történelmi nézőpontú tárgyalásának történnie, hogy ne feledkezzünk meg a költemény szövegbelső rendszerszerűségéről (*text-internal systematicity of the poem*) – a kettő egyensúlya a javallott.⁹

A poétika a jelentésalkotást szolgálja: minden nyelvi megnyilatkozásunk valamilyen poétikával-beszédstratégiával történik – közléseinket nem véletlenül fogalmazzuk meg úgy, ahogyan azok megtörténnek.¹⁰ Az itt javasolt nyelvészeti-poétikai vizsgálat nem csupán arra tekint, hogy helyes-e vagy sem valamely szóalak vagy mondat a Héber Biblia valamelyik költői szövegében, hanem arra is, hogy milyen poétikai = beszédstratégiai szerepe van az illető kifejezésnek, szóalagnak, mondatnak, nyelvtani vagy más jellegű struktúrának a vizsgált kisebb vagy nagyobb szövegegységben (tudniillik költői sortagban/félsorban, sorban, szakaszban, énekrészben, énekben, költeményben, bibliai könyvben).¹¹

⁷ ALTER (2013; 2019) mellett ld. például WATSON, Wilfried G. E. (1986): *Classical Hebrew Poetry. A Guide to Its Techniques*. Sheffield, JSOT Press; Luis Alonso Schökel (*A Manual of Hebrew Poetics*, 2000), Jan P. Fokkelman (*Reading Biblical Poetry. An Introductory Guide*, 2001).

⁸ Ld. HOFFMAN, Yair (1996): *A Blemished Perfection: The Book of Job in Context*. Sheffield, Sheffield Academic Press, 19k.; vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 213.

⁹ Vö. KÖVECSES Zoltán (?2017): *Where Metaphors Come From. Reconsidering Context in Metaphor*. New York, Oxford University Press. 130. Ld. erről MÁTHÉ-FARKAS (2023b), 17. 17/42. jegyzet.

¹⁰ Vö. MÁTHÉ-FARKAS Zoltán (2022c): Robert Alter: *The Art of Bible Translation*: Princeton University Press, Princeton & Oxford, 2019, In: *Collegium Doctorum*. 18. 2. 353; uő (2023b), 21. Ld. még: „...a tartalom minden leírása szükségszerűen egy beszéd megszerkesztéséhez vezet, amely figyelembe veheti a jelentsztruktúrák lét- és megjelenésmódját.” GREIMAS, Algirdas Julien (1966): *Strukturale Semantik. Methodologische Untersuchungen* (Eredeti címe: *Semantique structurale. Recherche de méthode*). Übersetzung von Jens Ihwe. Braunschweig, Friedr. Vieweg + Sohn. 1971. 35.

¹¹ A struktúraegységekről ld. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 88–89, valamint esettanulmányban való tárgyalásukról ld. Jób könyve 29. részének vizsgálatát in i. m. 266–364. A héber bibliai költemények struktúraegységeiről ld. részletesen WATSON (1986), 11–15.; KORPEL, Marjo Christina Anette – MOOR, Johannes Cornelis de (1986): *Fundamentals of Ugaritic and*

Brueggemann permetafora-modellje mintegy teológiai-hermeneutikai megalapozást nyújt, amikor a tanúságtétel szövegének referencialitását tárgyalja, és bátorít a szöveg jelentésalkotása módozatainak-eljárásainak vizsgálatára – mert a per során a tanú nem véletlenül beszél úgy, ahogyan azt teszi!¹² – Alter fordításban való eljárása¹³ mint egyik eszközt mutatja meg az általam javasolt vizsgálatnak. A tőle tanult, általam pedig laborfordításnak nevezett eljárás¹⁴ segít megérteni a nyelvben való gondolkodást.¹⁵

Hebrew Poetry, In: Meer, Willem van der – Moor, Johannes Cornelis de (szerk.): *The Structural Analysis of Biblical and Canaanite Poetry*. Sheffield, Sheffield Academic Press. 1–61.; LUGT (1995), 31–37.

¹² Ld. fennebb a Greimas-idézetet, illetve ld. BRUEGGEMANN (2005), 162., 179., 341.; vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 59., 82., 157. Brueggemann Ricoeur nyomán a tanúság és a szövegek valóságteremtő szerepéről szól, vö. RICOEUR, Paul (1981): A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása. Ford. Bogárdi Szabó István, In: *Hermeneutikai füzetek* 6. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont. 1995. 36. Ld. még uő (1972): A tanúság hermeneutikája. Ford. Bogárdi Szabó István, In: Fabinyi Tibor (szerk.): *Ikonológia és műértelmezés* 3. kötet: *A hermeneutika elmélete*. Szeged, JATE Press. 1998. 185–208.; uő (1975) *Az élő metafora*. Ford. Földes Györgyi. Budapest, Osiris. 2006. 217. 325–327. A bíróság, amikor elfogadja a tanúságtételt, azt igazsággént ítéli meg, így BRUEGGEMANN (2005), 162–164. Vö. MÁTHÉ-FARKAS Zoltán (2007): Brueggemann, Walter: *Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy*. Fortress Press, Minneapolis – 2005 (CD-ROM edition), In: *Református Szemle*. 100: 1. 229–232.; uő (2021a): Walter Brueggemann permetafora-modellje, néhány kritika fényében, In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 66. 1. 32–37. (DOI: 10.24193/subbtref.66.1.02); uő (2022a), 58–85.; uő (2023b), 5–6.

¹³ „Az én változataim gyakran nincsenek tekintettel a nyelvi gördülékenységek szempontjaira, azért, hogy (...) közelebbi fogalmat alkossanak az eredeti szövegnek olyan elemeiről, mint a szó-motívumok, anafora, keretszerkezetek, valamint jelentős mondattani szerkezetek változatos fajtái.” ALTER (2013), 16.

¹⁴ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 178–184.; uő (2023b), 21–23. A laborfordítás célja a bibliai héber forrásszövegben felismerhető nyelvtani-poétikai eljárások átmentése a magyar célszövegre, ami jelenti a morfológiai és mondattani viszonyok tükrözését, a forrásszövegi szeméma megőrzését, az alakzatok pontos visszaadását a célnyelvi változatban. A laborfordítás nyelvtudományos változata például: *Igazságot felöltöztem* = Truth-ACC donned-I; vö. KÖVECSES Zoltán (?2007): *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. New York, Cambridge University Press. 37. 59–63.; uő (2017), 60–62.

¹⁵ Ld. például a khiasztikus szerkesztést, a birtokos szerkezettel kifejezett melléknevek által tükrözött gondolkodásmódot, a szórenddel végzett jelentéscsúszást, a névszói mondatok tömörségét stb.; vö. MÁTHÉ-FARKAS (2023b), 22.

Alábbiakban megfogalmazást nyernek az eddigi kognitív nyelvészeti kutatásaim Héber Bibliára való alkalmazásáról való feltevéseim is.

A tanulmány címe a bibliai héber költői szövegekben megjelenő költői metaforák fordításokban gyakran bekövetkező sorsára utal; minden fordítás egy értelmezés,¹⁶ ennél fogva a fordítások révén születő szövegváltozatok – a felszíni struktúra szintjén mindenképpen – vagy hozzátesznek, vagy elvesznek valamit az eredeti jelentéshez képest.

1. A probléma

Általában kevés szokott megmaradni a bibliai héber költészet megoldásaiból – adja értésünkre Alter, amikor jelzi, hogy a hagyományos fordításokban nem könnyű észrevenni a héber eredeti művészi vonásait.¹⁷ Gondolhatunk itt a khiazmusra, a szórendi, a nyelvtani, illetve mondattani sajátosságokra; leginkább a tartalmi-gondolati aspektus látszik megmaradni, mint az a parallelizmus esetében történik.¹⁸ De az eredeti szöveg mozzanatainak rejtettségéről való megállapítás érvényes marad a szóképekre, így a metaforára vonatkozóan is. A jelen tanulmányban folytatott tárgyalás során három jöbi szövegrészlet metaforájára fogunk figyelni, annak kialakult módosulásaira-változataira, éspedig a Jób 17,14-ben, valamint a 19,29b és 29,14a félsorokban találhatóakra.

Először a metafora egy általános és rövid definíciója tűnik szükségesnek: Arisztotelész nyomán a „metafora a szó más jelentésre való áttétele”;¹⁹ ami pedig egy predikatív szerkezet²⁰ révén történik: *A FÉREG ANYÁM*,²¹ ahol a féreg az anyám jelentést nyeri. Ebben a tömondatban az alany a metaforikus tartalom, a névszói állítmány pedig a

¹⁶ Vö. TÓTH Kálmán (1994): *Bibliafordítás. Bibliamagyarázás*. Budapest, Kálvin János Kiadó. 106.

¹⁷ ALTER (2013), 16.

¹⁸ Ld. idevonatkozóan az Alter 2019-ben megjelent könyvében foglaltakat.

¹⁹ ARISZTOTELESZ: *Poétika*. Ford. Sarkady János. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1994, 39.

²⁰ A metafora predikatív struktúra, ld. RICOEUR (1975) (például:) 148., 247., 250., 287.

²¹ *A háttérmetafora* annak a tömondatnak a megfogalmazása, amely „megvalósítja” a szöveg szintjén olvasható képes beszédet, a felszíni struktúrában felismerhető metafora alapját képezi; jelölése dőlt nagybetűs írásmóddal történik, a fogalmi metaforától való megkülönböztetés végett. Legtöbbször közel áll a kognitív metaforához, olykor átfedés is lehet, viszont utóbbi általánosabb vagy éppen elvontabb szokott lenni. MÁTHÉ-FARKAS (2023b), 23–24., vö. uő (2015), 36., 49., uő (2022a), 94.

hordozó.²² A fogalmi metafora meghatározása szerint pedig a metafora két fogalmi keret közötti megfelelések rendszere, ahol az elvontabbat (a céltartományt: HALÁL) a konkrétabbal (forrástartományt: CSALÁDTAG) értelmezzük.²³

Jóllehet vannak eltérő meghatározások is, bizvást használható a névszói állítmányos tömondat mintája a metafora felmutatásához, mivel ugyanezt látni a kognitív metaforák esetében is, például: AZ ÉLET EGY UTAZÁS, vagy előbbi példánk nyomán: A HALÁL CSALÁDTAG. A metaforikus tömondat pedig gyakorlatilag olyan jelentést alkot, ami formálja a valóságot – a férget általában nem gondoljuk szülönknnek, az élet pedig konkrét értelemben nem egy utazás, de a metafora ekként mutatja őket, ilyképp való elgondolásukra készítet²⁴ – sőt irányítja a gondolkodásunkat.²⁵

A fogalmi metafora vonatkozásában pedig szólnunk lehet annak a személyes konstruktumok mentén való értelmezéséről, amely szerint az ember a maga élettapasztalatai és műveltsége alapján olyan értelmezésrendszert alakít ki magának, amely mintegy

²² Ld. a metaforáról általam írott összefoglalásokat részletesen a következőkben: MÁTHÉ-FARKAS Zoltán (2015): Metafora vagy nem metafora? In: *Református Szemle*. 118. 1. 5–54.; uő (2022a), 92–105.

²³ KÖVECSÉS – BENCZES (2016), §vi.1; KÖVECSÉS (2017), 2.

²⁴ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 82–83. 82/305. jegyzet. És ld. Kövecset: „A metaforának ereje van valóságot teremteni a számunkra; az ember kognitív rendszere főként ezen a módon alkotja meg a nem-fizikai realitást, és pedig a szociális, politikai, pszichológiai, emocionális stb. világokat.” – KÖVECSÉS (2017), 83.

²⁵ Idevonatkozóan ld. a kognitív metaforaelmélet jegyében írt tanulmányokat. Ld. még Lanet, aki a metafora terápiás alkalmazásáról idézi Watzlawickot: „a tudatosan elfogadhatatlan anyag a képek nyelvén álcázza magát azért, hogy kikerülje a bal agyfélteke cenzúráját” – a metafora képes felfüggeszteni valaki megszokott értelmezésrendszerét, így a metafora irrelevanciája képes az elme ellenállását legyőzni, és új megoldást elfogadtatni vele (Watzlawick, Paul (1978): *The Language of Change: Elements of Therapeutic Communication*. 62k.); LANE, Belden C. (1987): Language, Metaphor and Pastoral Theology, In: *Theology Today*. January. 487–502. <https://doi.org/10.1177/004057368704300403> (utolsó megtekintés dátuma: 2024. január 8.). 494. Vö. MÁTHÉ-FARKAS Zoltán (2009): Kísérlet a prédikációnak nyitott műként való megalkotására, In: *Református Szemle*. 102. 1. 53–54., 61. Az utalt gondolat a kreatív/élő metaforának mintegy határfokáról szól, de a fogalmi metafora esetére nézően is egyetérthetünk azzal, hogy az ráhat az elgondolásainkra.

„térképékként” működik, és segíti az egyént döntéshelyzeteiben.²⁶ A személyes konstruktumok ily módon az egyén kognitív struktúrájának sajátját képezik. Továbbá pedig a fogalmi metafora felé, lehet arról szólni, hogy az egyes metaforikus forrástartományok tulajdonképpen a szerzőjük vagy elfogadójuk kognitív struktúrája által megvalósított valamilyen értelmű problémamegoldást képezik.²⁷ Ilyen értelemben tekinthetünk a Jób 17,14 metaforáira, ahol A HALÁL CSALÁDTAG fogalmi metafora jelenti a probléma „megoldását” – tudniillik Jób a maga helyzetében így értelmezi az elmúlást.²⁸ A Jób 19,29b esetében A HARAG KARBÜNTETÉS a megfizetés fogalmi metaforáját közvetíti – A BŰN BÜNTETÉS –, ami ismét egy életértelmező rendszer sajátja.²⁹

Ebből kiindulva pontosítható a probléma: amennyiben a költői metaforák mögött fogalmi metaforák állnak,³⁰ illetve előbbieik nyomán fogalmi metaforákra következtethetünk,³¹ akkor nem mindegy, hogy a héber eredeti szövegben megjelenő szóképek miként érnek el hozzánk – az eredetitől eltérő költői kép más fogalmi metaforát „hoz működésbe”, ennél fogva a más szövegjelentés más irányba vezeti a gondolkodást.

Lásd például a Jób 19,29ab-t, ami laborfordításban így hangzik: *Féjjetek a magatok részéről miatta [a] kardnak, mert [a] harag büntetése [a] kardnak* – azaz A HARAG KARBÜNTETÉS, vagyis karddal való büntetés. Ettől eltérő megfogalmazásokat találunk (például) a következő változatokban:

²⁶ A személyes konstruktumokról ld. KELLY, George Alexander (1955): *The Psychology of Personal Constructs. Volume One: A Theory of Personality*. New York, Norton. (Reprint: London, Routledge. 1991). 3–11., 34; vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 105–108; ld. még KÖVECSSES (2017), 16.

²⁷ A korábbi élettapasztalatok a későbbiek számára forrástartományként viselkedhetnek – a céltartomány a probléma, a forrástartomány az a koherens ismeretstruktúra, amely érthetővé tesz egy problémát; KÖVECSSES (2007), 109.

²⁸ A Jób 17,14 metaforáinak tárgyalását ld. itt: MÁTHÉ-FARKAS (2022b), illetve uő (2023b), 34., 40., 48–53.

²⁹ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2023b), 66. 66/234. jegyzet. 69–70., 83.

³⁰ Vö. KÖVECSSES Zoltán (2002): *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe* (Eredeti címe: *Metaphor. A Practical Introduction*). Ford. Várhelyi Gabriella és Kövecses Zoltán. Budapest, Typotex. 2005. 59–61.

³¹ Ennek kérdéséről ld. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 104k.

das Schwert ist der Zorn über die Missetat (Luther);
az ő haragjában a ti álnokságotokért fegyverrel büntet (Vizsolyi Biblia);
mânia va veni preste cei fărădelege (Biblia [ortodoxă]).³²

Ha a fordításkor elvész a kreatív metafora,³³ de a fogalmi metafora háttérmetaforaként³⁴ érvényesül, gondolatiságában tulajdonképpen nem szegényedik a szöveg, viszont a gondolat feldolgozása mintegy klisészerűbb lesz, szemantikai impertinencia (Ricoeur)³⁵ hiányában csökkentebb hatásfokú³⁶ – mert a metaforák éppen az újszerűségük, a szemantikai inkongruenciájuk révén hatnak.³⁷

³² A textus további fordításváltozatainak néhányát ld. in MÁTHÉ-FARKAS (2023b), 63–64. Hangsúlyozandó, hogy nem a fordítások leértékelését jelenti azok eredeti szövegtől való eltéréseinek jelzése, hanem annak érzékeltetését, hogy mily nehéz pontosan és ugyanakkor olvasmányosan közvetíteni a bibliai szöveget (ezt igazolja az újabb bibliafordításoknak a mindenkori szükségessége is). Mindamelllett a fordítók megoldásai az értelmezéseiket is tükrözik. – Az eltérő fordítások oka a más-más szövegváltozatok használata valamely eklektikus szöveg megállapításához. Jelen kutatás jó?/rossz? döntése a Leningrádi kódex kizárólagos használata – itt ennek a szövegére figyelünk, annak elemzése történik.

³³ Ricoeur ezt élő metaforának is nevezi: (1975), 443. A metaforáról írt tárgyalásomat, a metaforatípusokról írottakat ld. in MÁTHÉ-FARKAS (2015), 43–50. oldalakon, vö. uő (2022a), 92–105.

³⁴ A háttérmetaforáról ld. MÁTHÉ-FARKAS (2015), 36. 49.; uő (2022a), 94. 214–217.; uő (2023b), 23k. Ez a szókép, illetve alakzat, amit én a jelentésalkotás elemezhetősége végett ideiglenesen állapítok meg, Kövecsesnél rejtett metaforaként van megnevezve; uő (2007), 134.

³⁵ RICOEUR (1975), 286k. – A metaforikus állítás révén a szó szerinti síkon ütközés történik, ami arra készteti az embert, hogy egy addig nem létező szemantikai variánst, a lexikai jelentésen túlmutató jelentést körvonalazzon; uo. 250., 281k. – Vö. a metaforikus jelentésalkotásról írottakkal in MÁTHÉ-FARKAS (2015), 17–43.

³⁶ Ahogyan talán Brueggemann fogalmazna: elvész a szöveg sűrűsége/denzitása, vö. BRUEGGEMANN (2005), 85. Erről a kérdésről ld. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 289. 289/112. jegyzetet. Például a *JÉZUS ISTEN BÁRÁNYA* metafora nagyobb hatásfokkal bír (persze az áldozásról való háttérismeretek birtokában), mint ennek a Heidelbergi Káté 1,19, 31, 34-beli magyarázata – valahogy az előbbinek ezt a hatásfokát érzékelhette Keresztelő János hallgatósága a Jordán partján (Jn 1,29). De az irgalmas samaritánusról szóló példázat is hatásosabb annál, mint ha valakit felszólítunk arra, hogy szeresse ellenségét – nem véletlen, hogy Jézus ezzel a példázattal tette „elfogadhatóvá” a nagy parancsolatot a törvénytudó számára. (Lk 10,25–37). Utóbbiról ld. MÁTHÉ-FARKAS (2009), 59. 59/108. jegyzet.

³⁷ Ezt érzékeljük akkor, amikor a sírvermet atyjának, a férget anyjának és nővérének nevezi Jób, amikor az igazságot felöltözi Jób, de Jób is öltözetévé válik a megszemélyesített igazságnak.

Az előbbi példával élve: *A HARAG KARBÜNTETÉS* helyett Kecskeméthy ezt írja: *a harag kardhozó bűnösség*. Látható, hogy utóbbinál egészen más háttérmetaforák jelennek meg: *A HARAG BŰNÖSSÉG, A BŰNÖSSÉG KARDOT HOZÓ TULAJDONSÁG*. A gondolat viszont ugyanaz, a fogalmi metafora is ugyanaz – *A BŰN BÜNTETÉS* –, de elvész az a hatásos rövidre zárás, amit a költői metafora végez, amikor a haragot azonosítja a karddal való büntetéssel.

Nagyobb gondot jelent az, amikor a fordítás során eltűnik az eredeti szöveg által felidézett fogalmi metafora is – ilyenkor más lesz a szöveg értelme. Tekintsünk a Jób 29,14 szövegére (annak az első félsorára fókuszálva), aminek magyar laborfordítása a következő:

*Igazságot felöltöztem, és [az] felöltözött engem,³⁸
mint palást és süveg az én ítéletem.*

Vessük ezt a fordítást össze más változatokkal:

δικαιοσύνην δὲ ἐνεδεδύκειν, ἡμφιασάμην δὲ κρίμα ἴσα διπλοῖδι
(Septuaginta)

(És igazságosságot vettem fel, és felöltöztem ítéletet mint palástot);

*Gerechtigkeit war mein Kleid, das ich anzog,
mein Recht tun war mir Mantel und Turban (de Wilde);*

Cu dreptatea mă îmbrăcam, și mă înveleam cu judecata ca cu o haină. (Biblia ortodoxă).³⁹

Érzelkelhető, hogy teljesen megváltozik a szöveg jelentése – az idézett fordítások mindenike változóan eltérő metaforizációt mutat, nem is őrzi meg mindenik a szöveg minden metaforáját, a 14b eredeti hasonlata is másként jelenik meg.

A Septuaginta-változatban az áthajlás révén eltűnik a 14aβ önállósága, eltűnnek annak háttérmetaforái is, tudniillik *AZ IGAZSÁG EGY SZEMÉLY* és a *JÓB EGY ÖLTÖZET* metafora. Ennélfogva eltűnik Jóbra vonatkozóan *AZ ÖLTÖZET VÉDELEM*,

³⁸ Mielőtt a metaforákra figyelnénk, megállapítható, hogy az első félsor egy khiasztikus mondattani miniatúrát képez: tárgy – állítmány – (alany) // (alany) – állítmány – tárgy. Ez a szerkezet önállósítja a 14a-t, kizárja az áthajlást. Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 211–212.

³⁹ A Jób 29,14 fordításváltozataihoz ld. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 200–204.

továbbá a LÉLEK ÁLTALI FELÖLTÖZÉS A LÉLEK ÁLTALI IRÁNYÍTOTTSÁG⁴⁰ fogalmi metafora is. – A héber, illetve a laborfordítás-szöveg felszíni struktúrája szintjén egyrészt az a jelentés érvényesül, hogy Jób (öltözetként) védi az igazságot, a második fogalmi metafora pedig azt adja értésünkre, hogy az igazság úgy irányítja Jóbót, mint a Gedeont felöltöző isteni lélek a Bír 6,34-ben (ez tehát közvetten, a kanonikus kontextusban érvényesülő jelentés).⁴¹

Az itt bemutatott példák nyomán megállapítható, hogy a bibliafordítások vagy kritikai fordítások esetében a szóképek átalakulásának vagy éppen eltűnésének okait az eklektikus „eredetiszöveg”-változatok hordozzák. Ezek természetesen arra törekednek, hogy minél érthetőbb „eredeti” szöveget mutassanak fel, de a gond ott van, hogy egyrészt szövegmozaikot-szövegmontázst képeznek, másrészt pedig a különböző változatokból átvett elemek mindenike mögött különböző kognitív környezetek és más-más szerzők kognitív struktúrái meghatározta döntések állnak⁴² – például eltérő a Jób könyve szerzőjének (Kr. e. 400), a qumráni Jób-targum készítőjének (Kr. e. 3. sz.), a LXX fordítójának (Kr. e. 3–2. sz.), a masszóra megalkotóinak (a Kr. u. első évezredben) kognitív környezete, és eltérő azoknak egyen-egyenként a kognitív struktúrája.⁴³

⁴⁰ A fogalmi metafora megfogalmazásakor az elvontabb fogalom kerül a konkrétabb fogalom elé; KÖVECSESE – BENCZES (2016), §vi.1. A metaforát tőmondatként értve a céltartomány az alany, a forrástartomány az állítmány; ily módon jelen esetben *A JÓB EGY ÖLTÖZET* metafora tagjainak közös számája (ti. a *védelem*) alapján szabályosan *A VÉDELEM EGY ÖLTÖZET* kellene itt álljon. Viszont itt metaforikus transzparenciát is felismerhetünk, ennél fogva pedig a metaforatagok mindenike lehet cél- vagy forrástartomány kifejezése; vö. KÖVECSESE (2007), 155. A Jób 29,14aβ metaforájának elemzésétől elindulva tekintem jelen esetben az öltözetet céltartománynak, és pedig azért, mert az öltözet jelentőségét kutatjuk. Ugyanez a megfontolás vezetett a második fogalmi metafora megállapításakor is. Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 248., 250k.

⁴¹ Ld. ezt a megállapítást Amászaj (1Krón 12,19) és Zakariás (2Krón 24,20) esetében is, valamint vö. a *Ludlul bēl nēmeqi* idevonatkozó sorával: *The alū (disease demon) has clothed himself with my body as with a garment*. Ld. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 229., 233., 250k; I will Praise the Lord of Wisdom (ford. Robert H. Pfeiffer), In: Pritchard, James Bennett (szerk.). *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament. Third Edition with Supplement*. Princeton University Press, Princeton. 1969. 435 (II. tábla hátoldala, 6. sor).

⁴² Ld. Kellyt és Kövecsest a személyes konstruktumokról, illetve a konceptualizálásról fennebb.

⁴³ Vö. Tov (2012), 182. – Mindenik kézirat tükrözi azt, hogy miként hagyományozódott, hogyan volt olvasva és megérteve a szöveg bizonyos helyen és időben – emlékeztet MARTÍN-CONTRERAS; uő (2023): *Remarks on the Plurality of the Masora* [preprint]. https://www.academia.edu/104174700/Remarks_on_the_Plurality_of_the_Masora_pre_print_ (utolsó megtekintés dátuma: 2023.szept.21.). 13.

Az eklektikus fordításban a más változathoz kölcsönvett szövegelem tehát nem a fordítás forrásszövege „alap”-változatának sajátja, nem eredetileg része annak szövegkontextusának, ennél fogva nem az adott/kiválasztott szöveg poétikai-beszédstratégiai megoldásának a sajátja, hanem az eklektikus változat megalkotójáé.⁴⁴ „Az eredeti szöveg(ek) egy határozatlan entitást képez(nek)” – noha minden feltételezett másolói tévedés igényli az eredeti, illetve másodlagos státusz megállapítását, a szövegтанúságok irodalmi tevékenység láncolatának nyomait mutatják (Tov).⁴⁵ Ennél fogva az eklektikus változat eredetisége konkrét szövegelemként mint forrás híján a feltételezés szintjén marad – ebben a helyzetben pedig minden kutatói javaslat nem tud nem szubjektív lenni,⁴⁶ az objektivitás a javaslatok „kanonizáltságától” függ.⁴⁷

Az eddig közölt alapján nyilvánvalóvá válik, hogy lennie kell egy egyetlen alapszövegnek, amelyet az exegézis elemel, és amelynek majd teológiai interpretációja fog történni. Egyetlen változatra szükséges figyelni. Külön-külön bármelyik szövegváltozatot lehet elemezni és értelmezni, de csak önmagában, szinkrón módon. Mert más szövegváltozatokkal való egybevetés segíthet ugyan a szójelentések megállapításában, de minden változat egy más szövegösszefüggést képez, amely más és más kognitív környezetben stb. keletkezett, ennél fogva pedig, ha ugyanarról is szól, nem ugyanúgy mondja – annak pedig megvan a maga oka, tudniillik mindenik szövegváltozat (amennyiben különböznek egymástól) más beszédstratégiát-poétikát hordoz, ennél fogva más-más jelentést akar alkotni.

Laborfordítással történő szöveg megállapítás esetén pedig egyrészt számba kell vennünk, hogy miként sikerül a metaforák forrásszövegi és célszövegi ekvivalenciáját a lehető legnagyobb mértékben megteremteni.⁴⁸ Az eredeti metaforák félreértésének lehetőségére figyelve a laborfordítás szerepe újra abban pontosítható, hogy segít

⁴⁴ Vö. erről MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 146.; uő (2023b), 19.

⁴⁵ Tov 2012: 166., 167., 364.

⁴⁶ Tov 2012: 363.; vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 146., uő (2023b), 19. 19/53. jegyzet.

⁴⁷ Vö. BRUEGGEMANN (2005), 79.

⁴⁸ Kövecses erre vonatkozó javaslata: a két nyelvre tekintve fontos odafigyelni egyezésére vagy különbségére 1) a két szó nyelvtani alakjának, 2) a szó szerinti jelentéseknek, 3) a figuratív (átvitt értelmű) jelentéseknek, valamint 4) a szó literális és figuratív jelentése mögött álló fogalmi metaforának; ld. uő 2007: 133.; vö. HARSÁNYI Ildikó (2008): Metaforarendszerek fordítása – sajtószövegek elemzése kognitív megközelítésből, In: *Fordítástudomány*. 10. 1. 48.; MÁTHÉ-FARKAS (2023b), 21–22.

magyarul vagy bármely célnyelven megérteni a forrásszöveg (tudniillik a választott változat, esetünkben a Leningrádi kódex szövegének) jelentésalkotását.

Másrészt pedig számolnunk kell a fordítási megoldások lehetőségeivel, felmérve, hogy ezek közül melyik mennyiben segíti a forrásszöveg jelentésalkotásának átmentését a célszövegbe, ugyanis történhet 1) fordítás ugyanazzal a metaforával, 2) fordítás más metaforával, 3) fordítás nem-metaforikus kifejezéssel, 4) a metafora teljes kihagyása, 5) nem-metaforikus kifejezés metaforaként való fordítása, 6) metafora betoldása olyan helyen, ahol semmi nem szerepelt az adott kifejezés helyett (Toury)⁴⁹.

Miért maradjon meg a metafora? Esetenként – a lehető legtöbb megértőjét keresve a Szentírásnak – mintha érthetőbb lenne a szöveg a régi képes beszéd nélkül... És: a metaforák megőrzése „elitebb” olvasókat igényel? – Megállapítható, hogy nem feltétlenül a megértettségük révén hatnak a metaforák – meg nem értetteként is gondolkodtatnak⁵⁰ (amennyiben a befogadó veszi a fáradságot, hogy gondolkodjék rajtuk...). Jób könyvének keletkezésekor vagy a Leningrádi kódex készültekor valószínűleg nem a mai érzékenységgel tekintettek a metaforára, de némely esetekben vélhetően az agyi reagálásuk ugyanazok lehettek⁵¹ (hiszen a Jób 29,14a esetében a felöltözés motívumához ma is a védelem, illetve a státusz jelentése társul). – A „sima”, közérthető szövegnél fennáll az a veszély, hogy egyfajta önszuggerralás általi megértésmóddhoz vezet: „így van, el kell fogadni – fogadjam el”.⁵² A metafora ezzel szemben „retorikai törbe csalással” győz

⁴⁹ Toury észrevételeit (*Descriptive Translation Studies and Beyond*, 1995. 81–84) Harsányi közli, uő (2008), 43.

⁵⁰ Vö. 35. jegyzetben írottakkal fennebb.

⁵¹ Kövecses szól arról, hogy elvont fogalmak metaforikus megértésekor két neuroncsoport egyszerre aktiválódik az agyban – a fogalmi metafora cél- és forrástartománya különálló idegsejtgyűttek sajátjai az agyban, az őket összekapcsoló leképezés pedig a neurális hálózat révén történik meg. A metaforizálásnak ezzel a fizikai aspektusával magyarázható bizonyos kognitív metaforák egyetemessége, ld. például A SZERETET MELEGSÉG metaforát. KÖVECSES (2007), 23–24., 34. A fogalmi metafora testi vonatkozásairól ld. uo. 17–34.; vö. KÖVECSES – BENCSZES (2016), §vi.2.2.1, vi.2.3. Az agy neuronjai pedig és azok tevékenysége hozza létre azt a fogalmi rendszert, ami az világról való ismereteinknek az agyunk általi elrendezését képezi; vö. KÖVECSES (2017), 32., ld. részletesen uo. 31–48.

⁵² Ld. fennebb a 36. jegyzetben a Jézus Isten Báránya metaforáról, illetve annak magyarázatairól írottakat.

meg⁵³ arról a valóságról, amelyet felmutat. Megállapítható, hogy minden szövegmódosítás értelemmódosuláshoz, ennél fogva az illető változatban meglévő poétika leszegényedéséhez vezet – ha eltűnik az eredeti metafora, akkor elmarad az eredeti szöveg sajátját képező, a jelentésalkotás révén megvalósuló „törbecsalás” beszédstratégiája. Ezért javallott megőrizni a forrásszöveg metaforáit vagy – ami a legfontosabb – a felszíni struktúra szóképei mögött álló fogalmi metaforákat. Ez azért fontos, mert az egyetemes fogalmi metaforák segítenek a prédikációs alkalmazásban.⁵⁴

2. A javasolt módszer

Az alább írottak a szöveg teológiai interpretáció előtti elemzésében kívánnak segíteni. Szükségesnek vélem a szövegimmanens vizsgálatot, mert a szöveg önmagában teremti a teológiát, noha hordozza is azt, a keletkezésekor fennálló kognitív környezet, élethelyzet, a szerzője kognitív struktúrája révén. Mindezek az írás létrejöttékor is meghatározták a szerzői poétikát. Ma nem ugyanabban a korban élünk, nem ugyanolyanok az olvasók kognitív struktúrái, 2000 évnyi keresztyén teológia meghatározza a bibliolvasásunkat – nem lesz ugyanaz az értelem, mint a Jób könyve vagy a Leningrádi kódex keletkezésekor. Az idők folyamán megváltozhat egy mű jelentősége a világban, megváltozhat a szövege olvasásának és a megértésének módja (lásd a kortárs pluralizmus kontextusát) is.⁵⁵

⁵³ A kifejezést Lane megfogalmazása nyomán alkottam – ő arról szól, hogy Dávid belesétál a Nátán által felállított csapdába; LANE (1987), 496. Az irgalmas samaritánusról szóló példázat esetében is ugyanerről van szó; ld. uo. 493. Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2009), 53–54.

⁵⁴ Az alkalmazás problematikájáról ld. MÁTHÉ-FARKAS (2009), 57–59. – A fogalmi metaforák megállapítása az intertextuális párhuzamok számbavételével történhet. Ehhez kapcsolódóan ne feledjük, hogy a fogalmi metaforák egyetemesége megmagyarázza a különböző kultúrákban megjelenő hasonló vagy éppen azonos költői képeket; vö. KÖVECSSES (2007), 38. Ennél fogva számolni lehet azzal is, hogy az extrabiblikus párhuzamokkal rendelkező héber bibliai szóképek mögött nem feltétlenül kölcsönzés áll – szomszédos kultúrák esetében a párhuzamok, hasonló vagy azonos képek magyarázhatók a megközelítőleg hasonló kognitív környezettel, de főként az egyetemesen közös életpaszthalatok (szenvedés, halál, háború, félelem stb.) és testi érzetek vezetnek hasonló vagy azonos szóképek megalkotásához. Természetesen egymással érintkező kultúrák esetében a kölcsönzés lehetősége ugyanúgy fennáll, mint az azonos tapasztalaté.

⁵⁵ Vö. KAPPANYOS András (2012): Utószó, In: James Joyce: *Ulysses*. [1924]. Ford. a Magyar James Joyce Műhely. Budapest, Európa Könyvkiadó. 681.

2.1. A kontextuális metaforaelemzés mozzanatai

Korábban írt tanulmányomban javasolt, majd módosított metaforaelemzés módszere⁵⁶ kerül bemutatásra az alábbiakban. Megjegyzendő, hogy jóllehet ez a módszertan a metaforára fókuszál, értelemszerűen egy vizsgált szöveg bármely elemének esetében érvényesíthető – mert mindenik valamilyen szándékkal kerül(t) leírásra. Ebben a megközelítésben pedig fontos azzal számolnunk, hogy a Szentírás az elfogadott tanúságtételek vagy tanúságtételként értékeltté-értelmezetté vált szövegek gyűjteménye.⁵⁷

Az első két mozzanat (2.1.1. és 2.1.2.) bemutatása részletező, mivel itt az ezekben a vonatkozásokban korábban tárgyaltak kiegészítései találhatók. A módszer további lépéseinek (2.1.3.–2.1.7.) alkalmazásai megtekinthetők az utalt esettanulmányokban. Mindamellett állandó feladat marad további kutatással vizsgálni a Leningrádi kódexet és a masszoréták világát, továbbá a kifejezetten nyelvészeti-poétikai elemzés módszertana is tovább fejleszhető.

*2.1.1. A kiválasztott szöveg vizsgálata a Leningrádi kódexben található és a Biblia Hebraica Stuttgartensia által képviselt textus receptus alapján történik.*⁵⁸

Elsődleges kérdés a nyelvészeti-poétikai vizsgálat szempontjából annak tisztázása, hogy a bibliai szöveg melyik változatát elemezzük. Ugyanis, ha egy poétikára kérdezzük rá, akkor nem lehet több verzióra figyelni. Ez utóbbi megközelítés a diakrón vizsgálat

⁵⁶ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 153., vö. uő (2023a): *Héber nyelvtudomány keleten Kr. u. 1010-ig*. Nyelvtudomány-történeti szakdolgozat, Babeş–Bolyai Tudományegyetem. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.11554.20161/1> (utolsó megtekintés: 2024. január 8.). 19–20.

⁵⁷ A bibliai szöveg szándéka tehát nem a jegyzőkönyvek vagy helyszíni tudósítások beszédstratégiájának sajátjával azonos. A Biblia nem helyszíni közvetítések rögzítését-visszajátzását hordozza, és nem jegyzőkönyv. Nem a valós események leképezése vagy tükre kíván lenni – ami amúgy sem lenne hiteles. Erről szól Eco szemléltetése, amely szerint egy tüzeset televíziós élő közvetítésében [amit pedig valóság-hű tájékoztatásnak szoktunk tekinteni] a rendező döntése alakítja a valóság közlését: különböző narratívavonalak közül választhat, és pedig figyelhet a tűz áldozatainak megmentésére, a tűzoltók bátorságára, a tűz terjedésére és visszafojtására, vagy éppen a bábéskodók magatartása érdekelheti, más lehetőségekkel együtt. ECO, Umberto (1962): *Nyitott mű*. Ford. Dobolán Katalin. Budapest, Európa Könyvkiadó. 1998. 241; vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 73–76.

⁵⁸ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 145–152., 155–157; uő (2023b), 18–20.

sajátja, amely a (feltételezett) eredeti szövegre kérdez, és annak módosulásait akarja vizsgálni. A diakrón megközelítés segít megérteni, hogy a hagyományozásban miért lett olyan egy szövegváltozat, amilyenné vált – segít megérteni a hagyományozók-szerkesztők-másolók döntéseit/tévedéseit(?), megmutatja egy szöveg vagy kifejezés szövegkontextusbeli jelentéstörténetét, körvonalazza a hagyományozások mozzanatainak láncolatát. De egy adott szövegváltozat szövegelemének jelentését csak a maga szövegi és kognitív környezeti összefüggésében, az őt létrehozó kognitív struktúra vonatkozásában lehet vizsgálni! Szükséges tehát eldönteni, hogy a hagyományozásláncolatnak melyik pontjára és annak az időpontnak-intervallumnak mely szövegi termékére figyelünk.

Mint értekezésemben is jeleztem, a nyelvészeti-poétikai vizsgálat számára kiválasztott alapszöveg az, amelyet a Leningrádi kódexben, illetve a *Biblia Hebraica Stuttgartensi*ban találunk, és pedig a következő indokok miatt:

1) Ez a szövegváltozat a legrégebbi teljes, ugyanakkor legkésőbbi változata⁵⁹ a Héber Biblia szövegének.⁶⁰

2) A Leningrádi kódexben a Héber Biblia Kr. u. 70-től egyedül elfogadottá vált, figyelmesen másolt, stabilizált szövege olvasható. Rögzítettségét megalapozza az is, hogy a Kr. e. 3. századból is származó qumráni és júdeai pusztai kéziratok majdnem identikusak a Leningrádi kódex középkori szövegével.⁶¹ Jelenleg a masszoréták által másolt Biblia a judaizmus központi szövege, a kutatók által leginkább értékelt változat.⁶²

Mindezek után álljanak itt az irodalomtudományos és nyelvészeti érvek:

3) Ha a Leningrádi kódexben található a stabilizált szöveg, miért keresünk más változatokat? A más verziókkal való összevetés során szövegtörténetről és hagyománytörténetről,

⁵⁹ MARTÍN-CONTRERAS (2023), 14. Jóllehet a Sasson-kódex a jelenleg ismert legrégebbi, Tanakhot tartalmazó kézirat, a héber bibliai szövegnek 92%-át tartalmazza; ld. Codex Sassoon: Earliest Most Complete Edition of the Hebrew Bible, In: *ANU. Museum of the Jewish People*. <https://www.anumuseum.org.il/codex-sassoon/> (utolsó megtekintés: 2024. június 4.).

⁶⁰ Ld. ennek tárgyalását in MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 145–152., uő (2023b), 18–20.

⁶¹ Tov (2012), 26–29., 184–187k; KHAN, Geoffrey (2013): Biblical Hebrew: Linguistic Background of Masoretic Text, In: *Encyclopedia Hebrew Language and Linguistics. Volume I: A–F*. Leiden–Boston, Brill. 305.

⁶² Tov megállapítása, majd hozzáteszi, hogy a Héber Biblia kiadása az tulajdonképpen *Biblia Masoretica*, mert a masszoréta szöveg nem azonos a Bibliával, hanem annak egyik változata; Tov (2012), 365. Ld. e kérdéstről még a MÁTHÉ-FARKAS (2023a)-ban írottakat.

teológiatörténetről lehet fogalmunk,⁶³ de nem az adott szövegváltozat jelentéséről – azt ő önmagában alkotja meg, a beszédstratégiája, azaz poétikája révén. (És hozzátehetjük: egy művészfilm üzenete sem a werkfilmje alapján érthető meg, hanem a „végső változat” poétikája révén!)⁶⁴ – Továbbá távolról sem arról van szó, hogy nem lehet áttekinteni más verziókra (LXX, targumok stb.) – sőt kell is, a Leningrádi kódexszel való összevetés végett, hogy adott esetben megbizonyosodjunk utóbbi megfelelő voltáról vagy éppen többletéről –, de csak akkor legyen szükséges az emendációra való felhasználása a variánsoknak, ha eme kódex szövegében semmiféle beszédstratégia feltételezésével nem sikerül a szövegkontextusba illeszkedő értelmet körvonalazni.

4) Amennyiben a Leningrádi kódex valamely szövegrészletének van egy körvonalazható poétikája (amelyhez tartozik a szöveg minden nyelvészetileg helytálló mozzanata), ameddig a masszoréták nem tettek megjegyzést valamely szövegrészlethez, addig nem indokolt a Leningrádi kódex anyagának emendálása. Egy, valamilyen szempontok szerint rekonstruált történeti helyzet és kikövetkeztetett kognitív környezet⁶⁵ mennyivel megbízhatóbb, mint *egy konkrétan meglévő szövegváltozat* elemzése alapján körvonalazott poétika, illetve ennek alapján meghozott döntés a szöveg kinézetéről és jelentéséről?

⁶³ Lineáris fejlődéssel kell számolnunk; a gondot az jelenti, hogy mikortól lehet az elkészült mű változatáról beszélni, mint olyanról, amely a szövegkritika alapját képezheti. Tov (2012), 165–166.

⁶⁴ MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 144. – Mindamellet vannak „diakronikus” utalások is – ez a tipológia esete. Ennek a jelenségnek, „eljárásnak” a tárgyalása a kognitív környezet és az intertextualitás vizsgálatához tartozik. Vö. a fogalmi metaforára vonatkozóan KÖVECSES (2017), 55–56.; az intertextualitás kapcsán pedig ld. BRUEGGEMANN (2005), 106–107., 110–113., 120–121., 233. 233/57. jegyzet. 872–873; ld. még MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 89–91., 117–133.

⁶⁵ Ld. a történeti rekonstrukció viszonylagos voltáról, és arra vonatkozóan Boiát a történeti tényeket magyarázó narratíváról, valamint White *emplotment*jéről in MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 54. 54/186. jegyzet. Vö. BOIA, Lucian (1997): *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Ford. András János. Bukarest – Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó. 1999, 6.; valamint AARON, David H. (2001): *Biblical Ambiguities: Metaphor, Semantics and Divine Imagery*. Leiden, Brill. 6. (ld. itt az *emplotment* bemutatását a következők alapján: WHITE, Hayden (1973): *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, valamint uő: (1974): *The Historical Text as Literary Artifact*. Brueggemann is beszédeseménynek nevezi a „történelem” tolmácsolását; uő (2005), 909.

Kétségtelenül, a minden vagy a lehető legtöbb változatra való odafigyelés igen gazdagítja az Ószövetség vallásáról való tudásunkat, de egyetlen konkrét (nem visszakövetkeztetett, nem feltételezések alapján körvonalazott, nem eklektikus) szövegemlékünk a *teljes* Héber Bibliáról csak a Leningrádi kódexben található. – A Héber Biblia e kézírata kapcsán a teljesség hangsúlyozása azért fontos, mert a szavak jelentését a kontextusuk irányítja.⁶⁶ A szövegösszefüggéseket illetően nem szabad feledni, hogy a masszorétáknál lényeges szerepe van a kontextusnak – gondolhatunk itt a *szémánokra* (שֵׁמָן),⁶⁷ de általában megállapítható, hogy jegyzeteik kontextuális egybevetések eredményeit is mutatják.

Elmondható, hogy lényegesen fontos az alapszöveg megléte – csak ebben az esetben végezhető a nyelvészeti-poétikainak nevezett elemzés, lehet értelmezni az ily módon körvonalazott jelentéseket, adott esetekben pedig csak eme rögzített szöveg alapján fogalmazhatunk meg rendszeres teológiai megállapításokat és következtetéseket, ennek szövegéről – aminek pedig nagyjából azonosnak kell lennie a gyülekezet által ismert szöveggel – lehet prédikációt írni.

2.1.2. *A masszoréták kognitív környezetének és a Leningrádi kódex szövegének írója élethelyzetének körvonalazásával kapcsolatos kérdések tisztázása*⁶⁸

A javasolt módszernek ez a lépése az, amely a történeti, kulturális, társadalmi helyzet, valamint a kódex keletkezéséről és alkotójáról megszerezhető adatok vizsgálatát jelenti.⁶⁹

⁶⁶ Már Barr is nyilatkozott erről, amikor elutasította a héber szógyökök etimologizálására építkező konkrét jelentés megállapítását, uő (1961), 100–104. Vö. BRUEGGEMANN (2005), 165/15. jegyzet; MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 87/327. jegyzet.

⁶⁷ *Szémán*: emlékeztető jel, azaz a párhuzamos bibliai versek néhány szavas idézetével történő utalása a masszorétában. Ld. KUSTÁR Zoltán (2010): *A héber Ószövetség szövege. A masszoréta szöveghagyományozás és annak megjelenítése a Biblia Hebraicában*. Budapest, Kálvin János Kiadó. 326–327 (részletesen uo. 326–332.).

⁶⁸ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 157–160.

⁶⁹ Az itt összefoglaltak Kövecses megállapításaira támaszkodnak – ld. KÖVECSES (2017), 53–59., 100–112.; vö. MÁTHÉ-FARKAS (2023b), 15–17.

A masszoréták kognitív környezetének és a szerző kognitív struktúrájának vizsgálatához szükséges odafigyelni a *fizikai környezetre* – írott anyag keletkezésekor meghatározza az alkotó-alkotók személyes kontextusát vagy kognitív struktúráját az éppen tapasztalt időjárás, az esetleg háborús környezet vagy éppen a békés korszak, a mű alkotásának földrajzi helyszíne stb. Ebben a vonatkozásban általában a közel-keleti térség viszonyaira kell tekinteni az első évezred második felében, azon túl a Kr. u. 1010-ig terjedő időszakban.

A *szociális környezet* is meghatározza egy szöveg alakulását és azon belül a metaforizációt. A beszélő/szerző társadalmi helyzete, embertársi kapcsolatai befolyásolják a szöveg alakulását, amint ezt teszi a társadalmi csoport, illetve a szubkultúra is, amelynek tagja a szöveg írója. A Leningrádi kódex esetében a masszoréták közösségének megkülönböztető vonásaira szükséges figyelni, ezeken túl pedig az életterük szociális körülményeire, a zsidóság helyzetére az első évezred utolsó századaiban és fordulóján; de mindezeket legkonkrétabban és legbehatóbban Sámuel ben Jákóbra vonatkozóan elengedhetetlen vizsgálni.

A legtágabbnak tekinthető a *kulturális környezet* – ez túlhalad egyénen, társadalmi csoporton, népközösségen is. A kultúra a világnak egy közös megértése (Kövecses).⁷⁰ A Héber Biblia vonatkozásában egy olyan kultúráról lehet szólni, amelyet a „hit nyelvtana” (Brueggemann)⁷¹ határoz meg.⁷²

A *beszélő vagy szerző kognitív struktúrája* vagy *személyes kontextusa* irányítja a közlésre szánt jelentést, aminek közvetítését a szöveg jelentésalkotó műveletei, a beszéd stratégiája, azaz a poétika végzik. A közlő személyisége, addigi személyes élettörténete, műveltsége, érdeklődési területe, meggyőződései, világfelfogása, hite, egészségi állapota befolyásolja a szövegalkotást vagy – a Leningrádi kódex esetében – a szövegmásolásakor jelenlevő szövegértést-szövegértelmezést; ugyanis a masszóra kéziratokként változott, a

⁷⁰ KÖVECSES (2007), 284.

⁷¹ BRUEGGEMANN (2005) 110–113., 120–121., 191.

⁷² „Izrael egy könyv szempontjai szerint határozta meg önmagát!”, a kánon a zsidó közösség életének döntő szerepű *Sitz im Lebenjévé* vált – írja Childs; CHILDS, Brevard Springs (1979): *Introduction to the Old Testament as Scripture*. Philadelphia, Fortress Press. 78. Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 110/435. jegyzet.

különbségek mögött pedig igencsak valószínűsíthetők a másolók egyéni döntései.⁷³ A Leningrádi kódex készítője, Sámuel ben Jákób esetében pedig további alapos kutatás tárgyát képezi az itt említett vonatkozások vizsgálata.⁷⁴

A metaforahasználat tekintetében – de minden egyes szó választása esetében – számolnunk kell az élő diskurzusok szókincsével. Ez a mindennapok nyelvéhez tartozó szó- és szóképkészlet legközvetlenebbül hat a mű keletkezése idején, a későbbiekben pedig a művet olvasó, azzal foglalkozó szubkultúrában érvényesül.⁷⁵

⁷³ Ld. idevonatkozóan MARTÍN-CONTRERAS (2023)-t, ahol el is hangzik: „két kézirat nem hordozza ugyanazt a masszórát”, i. m. 4.

⁷⁴ Kövecses megállapítása viszont végképp elbátortalaníthat ebben a vonatkozásban. Szerinte a metaforának mind a megalkotásában, mind a megértésében fontos szerepet játszik a kontextus – adott metafora esetében szükséges tudni a konceptualizáló mentális állapotát is. Vö. KÖVECSES (2017), 15. Kiegészíthető ez a következőkkel: „Akár szó szerinti, akár figuratív nyelvezetről van szó, értelmezett valóságközlés történik.” Továbbá: „Egy kifejezés jelentése nem annak szavaiban áll, hanem a minden elérhető forrást felhasználó mentális konstrukcióból származik – írja Langacker. Hasonlót fogalmaz meg Noordman is: valamely szöveg megértésekor a szöveg tartalmának egy *mentális reprezentációját* alakítjuk ki, amely az értelmezés gyümölcse, és amely nemcsak a szöveg explicit jelentését hordozza, hanem azt a kontextuális információt és világismeretet is, amit az olvasó működésbe hoz („aktívál”) a megértésben.”; ld. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 116., vö. LANGACKER, Ronald W. (2003): Context, Cognition, and Semantics: A Unified Dynamic Approach, In: van Wolde, Ellen (szerk.): *Job 28. Cognition in Context*. Leiden – Boston, Brill. 180.; vö. NOORDMAN, Leo (2003): Some Reflections on the Relation between Cognitive Linguistics and Exegesis, In: van Wolde, Ellen (szerk.): *Job 28. Cognition in Context*. Leiden – Boston, Brill. 331–332. Belátható, hogy tulajdonképpen reménytelen vállalkozás ilyen egzakt ismeretekre szert tenni a szerző/másoló, ti. a konceptualizáló mentális állapotáról ezeralahány, illetve körülbelül 2400 év távolságából – ez még élő beszéd esetében is kérdéses... („Beleértett) szerző” alatt értsük az időtengely több pontján létrejött szövegek-kiegészítések-szerkesztések-változatok alkotóit; ld. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 143., uő (2023b), 20.) Ugyanakkor azt sem szabad felednünk, hogy az összegyűjtött adatok alapján megfogalmazott feltételezések nem lehetnek perdöntőbbek egy, a szöveg által tükrözött poétika révén megvalósuló jelentéssel szemben!

⁷⁵ Például a *messiás* (מָשִׁיחַ/Χριστός) (vö. 1Sám 2,10; Zsolt 2,2; Dán 9,25k; Mt 2,4; 11,2; 16,16) kifejezése és kialakult teológiai értelme közérthető volt a bibliai korban a teljes zsidóság számára, ugyanúgy az európai kultúrában is a keresztyénség általános elfogadottsága idején, azonban ma már vélhetően a zsidóságon és a keresztyén közösségeken kívül kevesen ismerik a kifejezés teológiai jelentését.

Szem előtt tartandó az is, hogy szövegkritikát igénylő helyzetekben szükséges a masszoréták nyelvészeti ismereteinek diakronikus vizsgálata, azaz annak megtekintése, hogy milyen grammatikai tudással lehetett rendelkezni a tibériásiak munkásságának 1010-ig terjedő intervallumában.⁷⁶ Ez a betekintés pedig elmélyítést igényel mindenik konkrétan vizsgált kézirat készítőjének-készítőinek vonatkozásában.

2.1.3. *A vizsgált szövegrészt tartalmazó bibliai könyv átfogó, illetve egységeinek hierarchiája szerinti strukturális és műfaji vizsgálata*, el egészen részletet tartalmazó alegységig (könyv → alegység → fejezet: például Jób könyve → Jób könyvének költői része → a Jób 29–31. részek egysége → a 29. rész).⁷⁷

2.1.4. *A szövegrészletet közvetlenül tartalmazó egység nyelvészeti és poétikai vizsgálat révén történő megállapítása, laborfordítás készítése révén* (például a Jób 17., a 19., a 29. része szövegének).⁷⁸

2.1.5. *A szövegrészletet tartalmazó nagyobb egység* (például a Jób 29) *strukturáviszonyainak tárgyalása*, éspedig a) a nyelvtan, b) az egység szövege, c) az egység műfaji vonásai, d) a tartalmi-makrostrukturális viszonyok tekintetében.⁷⁹

2.1.6. *A szövegrészletet tartalmazó, közvetlen kontextust képező egység* (így a Jób 17,14; a 19,29, a 29,14) *nyelvi viszonyainak és strukturájának tárgyalása*.⁸⁰

2.1.7. *A szövegrészlet metaforáinak* (például a 29,14a metaforáinak) *elemzése*

a) a metaforikus mondatokban megjelenő metaforák vagy rejtetten meglévő háttérmetaforák felmutatása,

b) az intertextuális vizsgálat (például a Jób könyve, a Héber Biblia, az ókori közéleti irodalom kontextuskereteiben),⁸¹

c) a szemantikai vizsgálat révén.⁸²

⁷⁶ Ld. erről MÁTHÉ-FARKAS (2023a).

⁷⁷ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 160–178.

⁷⁸ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2021b), 70–72.; uő (2022a), 184–186.; uő (2022b), 217–219.; uő (2023b), 28–29., 53–55.

⁷⁹ Ld. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 194–199.. Vö. uő (2021b), 72–73.; uő (2022b), 219–222.; uő (2023b), 30–34., 55–62.

⁸⁰ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 199–212.; uő (2022b), 222–223.; uő (2023b), 34–38., 62–70.

⁸¹ Vö. KÖVECSES (2017), 54–56.

⁸² Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 152–153.; uő (2023a), 19–20.

Amint a javasolt módszer ismertetése során is kiderült, a nyelvészeti-poétikai vizsgálat szándéka az alapszöveg eredeti jelentésének körvonalazása, ennek értelmében pedig törekszik segíteni abban, hogy – noha hermeneutikai körben vagyunk – amennyire csak lehet, a teológiai írásmagyarázatban a szöveg irányítsa az értelmezést, nem pedig az értelmezés szabja meg, miről szólhat a szöveg.

2.2. A nyelvészeti-poétikai, illetve a teológiai kutatás módszerének közös, egymást átfedő mozzanatai

A teológiai kutatás tulajdonképpen kognitív jellegű vizsgálatot (is) folytat. Az eredeti szöveg létrejöttének kognitív környezetét kutatva megérthetjük, hogy miért jött létre a szöveg, miről akart – akarhatott? – szólni a keletkezése idején. Milyen teológiai gondolkodás kontextusában szólalt meg/ jelent meg először. De számos kérdés is felmerül akkor, amikor nem egy időpontban íródott műről van szó, így pedig minden megállapítás vagy a mű keletkezésének valamelyik fázisára érvényes, vagy pedig a feltevések feltételelességével bír.

A módszer lépéseit figyelve először megállapítható, hogy a Leningrádi kódex alapszöveggé váló használata nyilvánvalóan teológiai kutatás részét képezi – a Héber Biblia szövegének olyan vizsgálatáról van szó, ami a teológiai értelmezés végső céljával történik.

A masszoréták kognitív környezetére való odafigyelés szintén a teológia területéhez tartozik – az ószövetségi Szentírás szövegét stabilizáló csoport élethelyzetét, gondolkodásmódját, műveltségét⁸³ próbálja ez a vizsgálat körvonalazni. Idetartozóan további sajátos lépést képez a Leningrádi kódex esetében Sámuel ben Jákób kognitív környezetének és struktúrájának valószínűsítése. Itt már szükségessé válik szocio- és pszicholingvisztikai jellegű vonatkozások feltárása. (Ez további kutatások tárgyát képezi.)

A szövegrészt tartalmazó bibliai könyv struktúrájának és műfajának vizsgálata is a bibliai bevezetéstán területéhez tartozik.

A módszer első három mozzanata tehát nagyrészt a bibliakutatás által gyakorolt eljárásokkal esik egybe. A további lépésekben találunk még a teológusok által használt vizsgálati szempontokat is, de a módszer eme eljárásai már inkább az irodalom- és nyelvtudomány sajátjai.

⁸³ Amihez tartozik az illető bibliai szöveg eredeti helyzetéről és jelentéséről való tudásuk vagy elképzelésük is!

A módszer 4. pontjánál említett laborfordításnál természetesen az úgynevezett alapjelentések megállapítására törekszünk, viszont itt magától adódik a kifejezéseknek a teológiai értelmű használatára való odafigyelés is.

Az 5. lépésnél a műfaji vonatkozások elemzése magával vonja a teológiai értelmezések számbavételét.

Az utolsó mozzanat tartalmazza az intertextuális vizsgálatot is – ez többé-kevésbé a legtöbb teológiai kommentárnak is sajátját képező eljárás.

Az imént megfogalmazottak egyértelműsítik azt, hogy az általam javasolt módszer alapszinten a bibliakutatás eszköztárát használja, azt kiegészíteni kívánja, illetve újrafogalmazza a teológiai vizsgálatban használt eljárások jelentőségét az itt bemutatott elemzés-metodika számára.

2.3. A módszer hozzájárulása a teológiai értelmezéshez

Miért szükséges a metaforaelemzésnek ez az eljárása? Nem igazán találkozunk ilyenekkel a kommentárirodalomban. Vannak irodalomtudományos jellegű észrevételek, amikor tárgyalják a szövegek struktúráit-mikrostruktúráit, vizsgálják-értelmezik a szóképeket, a metaforákat, kiválóak a szövegkritikai és nyelvészeti kutatások. Viszont a sok ilyen jellegű eredmény gyakran egy javasolt változat jelentésének megerősítését szolgálja (jelen esetben is ez történik... a Leningrádi kódexre vonatkozóan), továbbá igen ritkán történik a nyelvészeti és poétikai felismerések olyan összhangzatos felhasználása, amely a kiválasztott verzió szövege által, annak szövegkontextusában megvalósuló jelentésalkotás megállapítására törekedne. – Szükséges ez az eljárás, mert nincs poétikamentes beszéd – a tanú nem véletlenül beszél úgy (még ha spontánul, felindultság vagy másvalami miatt is), ahogyan teszi azt, költői szövegek (hagyományozott költői szövegek!) esetében pedig a spontaneitás igencsak minimálisra csökken.

A jelen tanulmányban bemutatott módszer segítségével felmutatható egy olyan szöveg, amely „stabil” – éspedig a körvonalazott poétikája (jelentésalkotást kivitelező beszédstratégiája) révén. Ezt a szöveget a masszoréták és az irat másolója kognitív környezetének vonatkozásai figyelembevételével lehet elemezni. Az ily módon vizsgált szöveg teológiai interpretációja ennél fogva nem merül ki az eredeti szöveg kutatásában, és nem a változatok egymáshoz való viszonyát fogja tárgyalni, hanem egy adott költői szöveg teológiai mondanivalóját.

A nyelvészeti-poétikai elemzés nem feltétlenül mutat fel a teológiai interpretációtól eltérő jelentést, hanem a maga eljárásával hozzájárul az írásmagyarázathoz. A metaforák jelentésalkotásának a teológiától eltérő perspektívájú elemzése egyrészt nyelv- és irodalomtudományos szempontból megerősíti vagy éppen elmélyíti az eddig felismert-megállapított jelentéseket, esetenként azonban akár új értelmezés felé mutat irányt, mintegy a maga területén tudományos egzaktsággal erősít meg talán nem domináns helyzetben levő, általánosan nem elfogadott megközelítéseket – lásd a metaforák szemantikai vizsgálatainak eredményeit érintőlegesen itt, részletesen pedig az utalt művekben. Álljon itt néhány példája ezeknek az eseteknek.

A Jób 17,14 esetében a teológiai interpretáció során felmutatott jelentés megerősítéséről szólhatunk. A megtekintett bibliafordítások és kritikai fordítások egybehangzóan ugyanazokat a metaforikus mondatokat mutatják, és ugyanazon jelentéseket közvetítik, mint amelyeket a nyelvészeti-poétikai elemzés is körvonalazott.⁸⁴

A Jób 19,29b metaforájának esetében arról szólhatunk, hogy a bibliafordítások és a kritikai olvasatok olyankor állnak a legközelebb az eredeti szöveg alkotta jelentéshez, amikor sikerül ugyanazt a fogalmi metaforát megfogalmazniuk. Igen kevés változat hozza ugyanazt a mellékneves szerkezetet hordozó metaforát – melyet ma már *blend*ként is magyarázhatunk⁸⁵ –, amelyet a Héber Biblia szövege mutat.⁸⁶

A Jób 29,14a költői félsor esetében talán a legösszetettebb helyzet látható. A félsor khiasztikus mikrostruktúrája érvényteleníti az áthajlásra tett javaslatokat. *AZ IGAZSÁG EGY SZEMÉLY* és a *JÓB EGY ÖLTÖZET* háttérmetaforák alapján végzett intertextuális vizsgálat olyan bibliai párhuzamok és egy hasonló extrabiblikus szövegrészlet megtalálásához vezetett, amelyek *AZ IDEGEN LÉLEK A TEST IRÁNYÍTÓJA* fogalmi metafora nyelvi kifejezéseinek tekinthetők. A komponenses szemantikai elemzés révén a szövegrészlet mindhárom metaforájában megállapított, jelenlevő *védelem* széma kibővítikiegészíti az interpretációk által megfogalmazottakat.⁸⁷

⁸⁴ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2023b), 34–36. A teljes 17. rész mondattani és strukturális vizsgálatát ld. uo. 30–33.

⁸⁵ Ld. erről MÁTHÉ-FARKAS (2023b), 80–81. 80/299. jegyzet.

⁸⁶ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2023b), 63–65. A teljes 19. rész mondattani és strukturális vizsgálatát ld. uo. 55–62.

⁸⁷ Vö. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 204–206., 241–255. A Jób 29-re tekintve még megemlíthető, hogy a rész struktúráját nyelvi (mondattani) alapon körvonalaztam (ld. azon belül a 3–6. sorok,

3. Összefoglalás

Doktoranduszkoromban két olyan tanulmánnyal találkoztam, amelyek alapvetően befolyásolták-meghatározták a bibliakutatásra vonatkozó nézeteimet. Természetesen nem ez a két mű önmagában okozta mindezt, de ezek azok az írások, amelyek úgy jellemezhetők, hogy egyikük az elméleti-hermeneutikai megalapozást, a másik pedig egy módszertani iránymutatást képez az általam felvállalt szövegvizsgálati eljárásban.

Brueggemann teológiája arra emlékeztet, hogy figyelni kell a szövegre, annak megalkotottságára azért, mert a szöveg által hitvallás történik. Egy szöveg üzenetét a poétikája/beszédstratégiája hordozza – ha az Írás értelmét akarjuk kutatni, először erre kell(ene) odafigyelni, mert *Scriptura sacra sui ipsius interpret...* – A teológiai értelmezésről elmondható, hogy az a recepció felől érkezik. Valahogy így lehetne ezt a helyzetet felvázolni: Valakik hallották a bizonyoságtevő próféta, költő, pap beszédét, amely beszéd az ő részéről – elméletileg (mert nem mindig sikerül tökéletesen) – úgy volt megformálva-megfogalmazva, hogy a lehető legpontosabban az ő üzenetét fejezze ki. Ezt a szöveget ki-ki a maga kognitív struktúrája szerint értette-értelmezte, a maga kognitív környezetének kontextusában. Kétségtelenül az uralkodó teológiai nézet befolyásolta a szöveg megértését már a legelső pillanattól kezdve. Ez meghatározta már a nem saját kezű lejegyzést is, de a folytatólagos hagyományozást-redakciókat is, egészen a szöveg kanonizációjáig, majd vokalizációval való rögzítéséig. A kánonba bekerült szöveg pedig egy olyan közvetlen kontextusba került, amely további hangsúlyok mentén is értelmezte/értelmezhetővé tette az eredetileg önmagában meglévő anyagot.

Alter bibliaszöveg-megközelítése mintát képez az Írás szövegének (azaz formájának és jelentésének) teológiai értelmezés *előtti* megállapításához és vizsgálatához. A tőle tanult fordítási eljárás – amely a lehető legpontosabban akarja közvetíteni a szöveg struktúrájástilisztikáját-jelentését – természetesen nem szükséges az eredeti szöveg vizsgálatakor, de a laborfordítás révén a kutató (morfológiai-szintaktikai-szemantikai-poétikai hűségre törekedve) finom struktúrákra-miniatúrákra és jelentésárnyalatokra tud rátalálni. Erre csak szinkrón olvasatban van lehetőség.

a 14a felsor, a 25. sor képezte egységeket), továbbá a 29,24a esetben nyelvtani szóalak által generált jelentés feltételezésével vélem megoldhatónak az interpretációs problémát. Ld. MÁTHÉ-FARKAS (2022a), 186–199., 204–212., 274–295., 350–357., 358–364. Mondattani viszonyok vizsgálata megtörtént a Jób 17 és 19 esetében is, ld. MÁTHÉ-FARKAS (2023b), 30–32., 55–60.

Kontextusként a kánon mint szövegkontextus, illetve az abból eredő teológiai „kognitív környezet” értelmez. A kanonikus értelem felülírhatja az egyes szövegek jelentését. Ha a Leningrádi kódex az alapszövegünk, akkor az elemzés során számolni kell a Héber Biblia egészének kontextusa által alakított jelentésekkel.

Jelen tanulmányban és az utalt írásokban foglaltak révén egy olyan megközelítésre teszek javaslatot, amely segítséget nyújthat azokban az esetekben, amikor a kutatás a nyelvészeti-poétikai vizsgálat híján csak feltételezések alapján tud megállapításokat tenni. Természetesen nem akar ez alternatíva lenni! Minden kutatói eredmény igen szükséges, a diakrón vizsgálat – többek között – segít abban, hogy a jelentésmegállapítás ne tévedjen az anakronizmus útjára, segít a szójelentések hagyományozás során történt esetleges módosulásainak körvonalazásában, segít megérteni a kognitív környezetek korszakonkénti változásait előidéző okokat, valamint a masszoréták írásértelmezésének kialakulását is. – A nyelvészeti-poétikai analízis nem kíván döntést hozni a teológiai interpretációra nézve, hanem felmutatja a kontextuális és poétikai-nyelvi összefüggések alapján körvonalazható jelentéseket, amelyekre építkezhet a teológiai írásmagyarázat, a rendszeres teológia, a homiletika.⁸⁸

Szólni lehet végül arról is, hogy amit Ricoeur írt a költői szövegek valóságteremtő erejéről (ld. a 12. jegyzetben utaltakat), azt a kognitív metaforaelmélet más megközelítésből elmélyíti és igazolja, a két megközelítés pedig összekapcsolódik – a költői szövegeket elemezve érkezünk el a fogalmi metaforák vizsgálatához. És közlést érdemel az is, hogy további homiletikai kutatások feladata lehet adott bibliai szövegek alapján felismert fogalmi metaforák prédikációs alkalmazásban való felhasználásának tárgyalása – mivel egyetemes fogalmi metaforák esetében egészen „közel” kerül hozzánk az ókori szöveg mondanivalója. Ez pedig nemcsak a bibliai szövegek esetében áll fenn, hanem segíti bármely más, nem kortárs szöveg megértését is.

⁸⁸ Vö. Andreas Gerardus Hyperius idevonatkoztatható megközelítésével, amelyet Kecskeméti Gábor foglal össze, amikor azt írja, hogy a szerző *Topica theologica* c. könyvének egésze „azt bizonyítja, hogy a Bibliában foglalt, illetve onnét kibontható teológiai tartalmat mennyire befolyásolja a bibliai kifejtés- és kifejezés mód, s ezért retorikai analízis hiányában dogmatikai deficit állhatna elő.” Ld. Kecskeméti (2007), 307k.

Felhasznált irodalom:

- [Biblia (ortodoxá)] *Biblia adică dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a celei nouă* (1914). Bukarest, Ediția Sfântului Sinod.
- Codex Sassoon: Earliest Most Complete Edition of the Hebrew Bible, In: *ANU. Museum of the Jewish People*. <https://www.anumuseum.org.il/codex-sassoon/> (utolsó megtekintés: 2024. június 4.).
- [Kecskeméthy] *Biblia. Kecskeméthy István fordítása* [1935]. Kolozsvár, Koinónia. 2009.
- LUTHER, Martin (1545): *Biblia. Das ist die gantze Heilige Schrift*. Wittenberg, Hans Lufft. (In: Libronix 3.0g.).
- Septuaginta, Id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes*. Volumen II: Libri poetici et prophetici. Edidit Alfred Rahlfs. (°1971): Stuttgart, Württembergische Bibelanstalt. (Ld. még in *BibleWorks* 10).
- [Vizsolyi Biblia]. *Szent Biblia, azaz: Istennek Ó és Új Testamentumának próféták és apostolok által megíratott szent könyvei*. Magyar nyelvre fordítottatott egészen és újonnan az Istennek Magyarországon való Anyaszentegyházának épülésére. Vizsolyban nyomtatott Mantskovit Bálint által, MDXC Boldogasszony havának 10. napján. (1590). (Hasonmás kiadás. Budapest, Magyar Helikon, 1981).
- AARON, David H. (2001): *Biblical Ambiguities: Metaphor, Semantics and Divine Imagery*. Leiden, Brill.
- ALTER, Robert (°2011): *A Biblia versművészete* (Eredeti címe: *The Art of Biblical Poetry*). Ford. Máthé-Farkas Zoltán. Kolozsvár, Exit Kiadó. 2013.
(2019): *The Art of Bible Translation*. Princeton University Press, Princeton & Oxford.
- ARISZTOTELESZ: *Poétika*. Ford. Sarkady János. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1994.
- BOIA, Lucian (1997): *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Ford. András János. Bukarest – Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó. 1999.
- BRUEGGEMANN, Walter (°2005): *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás* (Eredeti címe: *Theology of the Old Testament Testimony, Dispute, Advocacy*). Ford. Tunyogi Lehel. Kolozsvár, Exit Kiadó. 2012.
- CHILDS, Brevard Springs (1979): *Introduction to the Old Testament as Scripture*. Philadelphia, Fortress Press.
- ECO, Umberto (1962): *Nyitott mű*. Ford. Dobolán Katalin. Budapest, Európa Könyvkiadó. 1998.

- GREIMAS, Algirdas Julien (1966): *Strukturele Semantik. Methodologische Untersuchungen* (Eredeti címe: *Semantique structurale. Recherche de méthode*). Übersetzung von Jens Ihwe. Braunschweig, Friedr. Vieweg + Sohn. 1971.
- HARSÁNYI Ildikó (2008): Metaforarendszerek fordítása – sajtószövegek elemzése kognitív megközelítésből, In: *Fordítástudomány*. 10. 1. 42–60.
- Heidelbergi Káté. *A Református Keresztény Egyház Hitvallása*. Ford. Tavasz Sándor, revid. Imre Lajos és Makkai Sándor. (1930). Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület. 2004.
- HOFFMAN, Yair (1996): *A Blemished Perfection: The Book of Job in Context*. Sheffield, Sheffield Academic Press.
- I will Praise the Lord of Wisdom (ford. Robert H. Pfeiffer), In: Pritchard, James Bennett (szerk.). *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament. Third Edition with Supplement*. Princeton University Press, Princeton. 1969. 434–437.
- KAPPANYOS András (2012): Utószó, In: James Joyce: *Ulysses*. [1924]. Ford. a Magyar James Joyce Műhely. Budapest, Európa Könyvkiadó. 681–687.
- KECSKEMÉTI Gábor (2007): „A Böcsületre kihaladott ékes és mesterséges szóllás, írás”. *A magyarországi retorikai hagyomány a 16-17. század fordulóján*. Budapest, Universitas.
- KELLY, George Alexander (1955): *The Psychology of Personal Constructs. Volume One: A Theory of Personality*. New York, Norton. (Reprint: London, Routledge. 1991).
- KHAN, Geoffrey (2013): Biblical Hebrew: Linguistic Background of Masoretic Text, In: *Encyclopedia Hebrew Language and Linguistics. Volume I: A–F*. Leiden–Boston, Brill. 304–315.
- KORPEL, Marjo Christina Anette – MOOR, Johannes Cornelis de (1986): Fundamentals of Ugaritic and Hebrew Poetry, In: Meer, Willem van der – Moor, Johannes Cornelis de (szerk.): *The Structural Analysis of Biblical and Canaanite Poetry*. Sheffield, Sheffield Academic Press. 1–61.
- KÖVECSES Zoltán (2002): *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe* (Eredeti címe: *Metaphor. A Practical Introduction*). Ford. Várhelyi Gabriella és Kövecses Zoltán. Budapest, Typotex. 2005.
- (²2007): *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. New York, Cambridge University Press.
- (²2017): *Where Metaphors Come From. Reconsidering Context in Metaphor*. New York, Oxford University Press.
- KÖVECSES Zoltán – BENCZES Réka (²2016). *Kognitív nyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó. https://mersz-hu.web.bcucuj.ro:2443/dokumentum/kognitiv_nyelveszet_1 / (utolsó megtekintés dátuma: 2023. szeptember 20.).

- KUSTÁR Zoltán (2010): *A héber Ószövetség szövege. A masszoréta szöveghagyományozás és annak megjelenítése a Biblia Hebraicában*. Budapest, Kálvin János Kiadó.
- LANE, Belden C. (1987): Language, Metaphor and Pastoral Theology, In: *Theology Today* 1987. January. 487–502. <https://doi.org/10.1177/004057368704300403> (utolsó megtekintés dátuma: 2024. január 8.).
- LANGACKER, Ronald W. (2003): Context, Cognition, and Semantics: A Unified Dynamic Approach, In: van Wolde, Ellen (szerk.): *Job 28. Cognition in Context*. Leiden–Boston, Brill. 179–230.
- (2008): *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
- LUGT, Pieter van der (1995): *Rhetorical Criticism and the Poetry of the Book of Job*. Leiden, E. J. Brill.
- MARTÍN-CONTRERAS, Elvira (2023): *Remarks on the Plurality of the Masora* [preprint]. https://www.academia.edu/104174700/Remarks_on_the_Plurality_of_the_Masora_pre_print_ (utolsó megtekintés dátuma: 2023. szept. 21.).
- MÁTHÉ-FARKAS Zoltán (2007): Brueggemann, Walter: Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy. Fortress Press, Minneapolis – 2005 (CD-ROM edition), In: *Református Szemle*. 100. 1. 227–233.
- (2009): Kísérlet a prédikációnak nyitott műként való megalkotására, In: *Református Szemle*. 102. 1. 37–84.
- (2015): Metafora vagy nem metafora? In: *Református Szemle*. 118. 1. 5–54.
- (2021a): Walter Brueggemann permetafora-modellje, néhány kritika fényében, In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 66. 1. 31–52. (DOI: 10.24193/subbtref.66.1.02).
- (2021b): A Jób 19 szövegének vizsgálata, In: *Collegium Doctorum*. 17. 1. 47–76.
- (2022a): *A permetafora-modell alkalmazása az ószövetségi exegézisben: Jóbi szabadításmetaforák kontextuális elemzése Walter Brueggemann hermeneutikai megközelítése nyomán*. Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság.
- (2022b): A sír atyám, a féreg anyám és nővérem. Egy Jób-könyvi metaforasor elemzése, In: *Collegium Doctorum*. 18. 2. 215–243.
- (2022c): Robert Alter: The Art of Bible Translation: Princeton University Press, Princeton & Oxford, 2019, In: *Collegium Doctorum*. 18. 2. 353–358.
- (2023a): *Héber nyelvtudomány keleten Kr. u. 1010-ig*. Nyelvtudomány-történeti szakdolgozat, Babeş-Bolyai Tudományegyetem. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.11554.20161/1> (utolsó megtekintés: 2024. január 8.).

- (2023b): *A kontextuális metaforalemezés módszerének egy kísérlete Jób könyvének két szövegrészlete alapján*. Nyelvtudományi magiszteri dolgozat, Babeş–Bolyai Tudományegyetem. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.11249.45929/1> (utolsó megtekintés: 2024. január 8.).
- NOORDMAN, Leo (2003): Some Reflections on the Relation between Cognitive Linguistics and Exegesis, In: van Wolde, Ellen (szerk.): *Job 28. Cognition in Context*. Brill, Leiden – Boston. 331–335.
- RICOEUR, Paul (1972): A tanúság hermeneutikája. Ford. Bogárdi Szabó István, In: Fabinyi Tibor (szerk.): *Ikonológia és műértelmezés 3. kötet: A hermeneutika elmélete*. Szeged, JATE Press. 1998. 185–208.
- (1975) *Az élő metafora*. Ford. Földes Györgyi. Budapest, Osiris. 2006.
- (1981): A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása. Ford. Bogárdi Szabó István, In: *Hermeneutikai füzetek 6*. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont. 1995. 11–50.
- SIMON Gábor (2018): Kognitív és/vagy nyelvészeti poétika, In: Domonkosi Ágnes – Simon Gábor (szerk.): *Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban. A 2016. május 11-én az Eszterházy Károly Főiskolán megrendezett műhelykonferencia anyaga*. Eger, Líceum Kiadó. 9–40.
- TÓTH Kálmán (1994): *Bibliafordítás. Bibliamagyarázás*. Budapest, Kálvin János Kiadó.
- WATSON, Wilfred G. E. (1986): *Classical Hebrew Poetry. A Guide to its Techniques*. JSOT Press, Sheffield.
- WILDE, Arie de (1981): *Das Buch Hiob. Eingeleitet, übersetzt und erläutert*. Leiden, E. J. Brill. 1981.
- [BibleWorks10]. *BibleWorks*. Version 10.0.4.114, LCC 2015. [számítógépes program].
- [Libronix 3.0g] *Libronix Digital Library System 3.0g*, Libronix, Bellingham 2000–2007. [számítógépes program].